

V. KITEKINTŐ

Doszpoly Roland

DOSZPOLY ROLAND

**MEGÉLHETÉSI STRATÉGIÁK VIZSGÁLATA A MODERNIZÁCIÓ TÜKRÉBEN EGY
MULTIETNIKUS KÁRPÁTALJAI TELEPÜLÉSEN, IZSNYÉTÉN**

Kutatásomban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy a kolhoz rendszer felbomlását követően milyen megélhetési stratégiák alakultak ki a magyar és az ukrán etnikumnál, valamint ezek az értékrendek etnikai dimenzióin túl összefüggésbe hozhatók-e a kapcsolati hálózatok összetételével. A tanulmány egy kárpátaljai településen, Izsnyétén végzett empirikus terepkutatásokon alapszik, ahol a mezőgazdasági munkák még ma is fontos szerepet játszanak a helyiek mindennapi megélhetésénél, hiszen a földművelésből származó javak fontos kiegészítő forrást jelentenek számukra. A munkácsi járáshoz tartozó rurális település lakóinak munkaszokásaiban fellelhetők bizonyos tradicionális elemek, valamint a modern értelemben vett vállalkozói habitus is. A tradicionális, magyar nagycsaládi formációk földművelésénél jellemző a családtagok közötti kooperatív munkavégzés, illetve a munkafeladatok megosztása annak érdekében, hogy minden családtag azt a funkciót töltse be, amiben a legkompetensebb. A lokális településen a mezőgazdasági tevékenység minden család életében fontos szerephez jut, annak ellenére, hogy ma erre teljesen egyetlen háztartás sem tudja alapozni megélhetését. Emiatt a komplex téma antropológiai megközelítése azt igényli, hogy az állami szféra munkavállalási lehetőségeit és a migrációs tevékenységet is elemezzük, mivel napjainkra ezek váltak a megélhetést biztosító fő jövedelmi forrásokká. Az utóbbi megélhetési forrásokat vizsgálom tehát az ukrán és a magyar etnikumnál, a szocialista gazdaság felbomlásától a modern gazdasági hatások megjelenésén át jelenünkig.

Feltételezésem szerint a megélhetési stratégiákat illetően jelentős eltérések nem mutathatók ki az etnikumok között, azonban mentalitásbeli, habitusbeli különbségek megfigyelhetők. Ezek leginkább a mezőgazdasági szektorokban dolgozó gazdák munkához való viszonyában, a külföldre emigráló fiatal munkavállalók esetében pedig a célország kiválasztásában érhetők tetten. Az eltérések okait az etnikai értékrendbeli különbséggel, illetve a két etnikum kapcsolati hálózatának összetételével hozhatjuk összefüggésbe.

1. Alkalmazott kutatási módszerek

A kárpátaljai kutatás első terepfeladatai során strukturált interjúk felvételét végeztem el. A kérdőívezéssel számos kvantitatív jellegű adatot gyűjtöttem a vizsgált térségben. A kérdőívben kiemelt részt foglaltak el a földbirtoklással, földműveléssel, állattenyésztéssel, migrációval és az adott háztartás jövedelmi helyzetével kapcsolatos kérdések. A beérkezett válaszok alapján, az általam vizsgált téma kibontásához elegendő számú kvantitatív adat állt rendelkezésre. A kérdőíves kutatásra alapozva mutathatók be számszerűsítve a munkavállalási arányok és a migrációs gyakorlatok témakörei.

A második kárpátaljai terepkutatáson már vezérfonal-interjúkkal dolgoztam Izsnyétén, a tematika fő részét pedig a megélhetési stratégiák témaköre alkotta. Az adatközlők az előző évi kérdőív utolsó kérdésére adott válaszaik alapján lettek kiválasztva, amely arra kérdezett rá, hogy mennyire lenne alkalmas az adott interjúalany egy mélyebb, hosszabb terjedelmű interjú készítésére és hogy milyen területen a leginkább kompetens a célszemély. Terepmunkám során több alkalommal a résztvevő megfigyelés módszerét is alkalmaztam.

2. A modernizáció, a megélhetési stratégia, és a kapcsolati háló fogalma

A modernizáció sikere elsősorban egy bizonyos gazdasági fejlettségi szint elérését, a technológia korszerűsödését jelenti. *„Az utóbbi száz-százötven évben a modernizáció folyamata a periférián lévő társadalmakban a megkésettség következményeinek kiküszöbölésére irányuló törekvésként jelent meg.”*¹ Ez a törekvés a posztoszocialista országok gazdasági rendszerében meglehetősen lassú folyamatként zajlik.

A gazdaság működése társadalmanként eltérő. Az egyik társadalomban az anyagi javak oly módon szolgálják a presztízs és a státus növelését, hogy maga a materiális gyarapodás jelenti a társadalmi elismertség alapját, addig másutt ezek szétosztása szolgálja ugyanazt a célt.² A dolgozatban a gazdasági stratégia fogalmánál egy szélesebb jelentéstartalommal rendelkező terminust alkalmazok. A megélhetési stratégia fogalmát a magyarországi romakutatások

¹ KULCSÁR KÁLMÁN 1986: 11.

² KMALINOWSKI, BORISLAW 2006: 59.

során Szuhay Péter antropológus alkalmazta először.³ Bánlaky Pál szerint „*a megélhetési stratégia egy terv, elgondolás, valamilyen összetett cselekvési algoritmus kidolgozása arra nézve, hogy adott feltételek között hogyan lehet biztosítani a család megélhetését. Ennek részét képezik a jövedelemszerző tevékenységek éppúgy, mint a költség-racionalizálásra vonatkozó elképzelések, a fogyasztási szerkezet átalakítása, a családi munkamegosztás újrastrukturálása, valamint az értékrend átstrukturálása is.*”⁴

A szocializáció során kialakult értékrend vonatkozásában, M. Kohn kiemeli, hogy a családi nevelés értékeinek és normáinak szociális tartalmait az osztályhelyzetre, azt viszont végső fokon a társadalmi munkamegosztásra kell visszavezetni.⁵ A társadalmi munkamegosztás a társadalmi kooperáció egyik formája, amely akkor sikeres, ha a gazdasági folyamatok résztvevőinek kapcsolatrendszerén, vagy kapcsolati hálóján belül stabilak a viszonyok. A kapcsolati háló a szociológiai társadalmi tőke fogalom egyik aspektusa. „*A társadalmi tőke a társadalmi szervezetek jellemzőiből származik, olyanokból, mint a bizalom, a normák és a hálózatok, amelyek növelhetik a társadalom hatékonyságát azzal, hogy elősegítik az összehangolt cselekvéseket.*”⁶ Bourdieu szerint „*a társadalmi tőke mértéke a személy által hatékonyan mobilizálható kapcsolati háló méretének függvénye.*”⁷

3. Izсныéte etnikai adatai

Az etnikai arányokat figyelembe véve egyértelműen kirajzolódik egy olyan vegyes etnikai lakosságú térség és régió képe, ahol az egész kárpátaljai lakosság összetételét tekintve az államalkotó ukrán etnikum van többségben a magyar kisebbséggel szemben, de ez a kisebbség-többség reláció a régió nyugati részén már teljesen más képet mutat. A nyugati peremvidéken, leginkább a beregszászi, munkácsi, ungvári és nagyszőlősi járásokban ugyanis a magyarok csaknem 90 településen abszolút többséget képviselnek az államalkotó ukrán etnikum kisebbségi helyzetével szemben.

³ SZUHAY PÉTER 1999: 29.

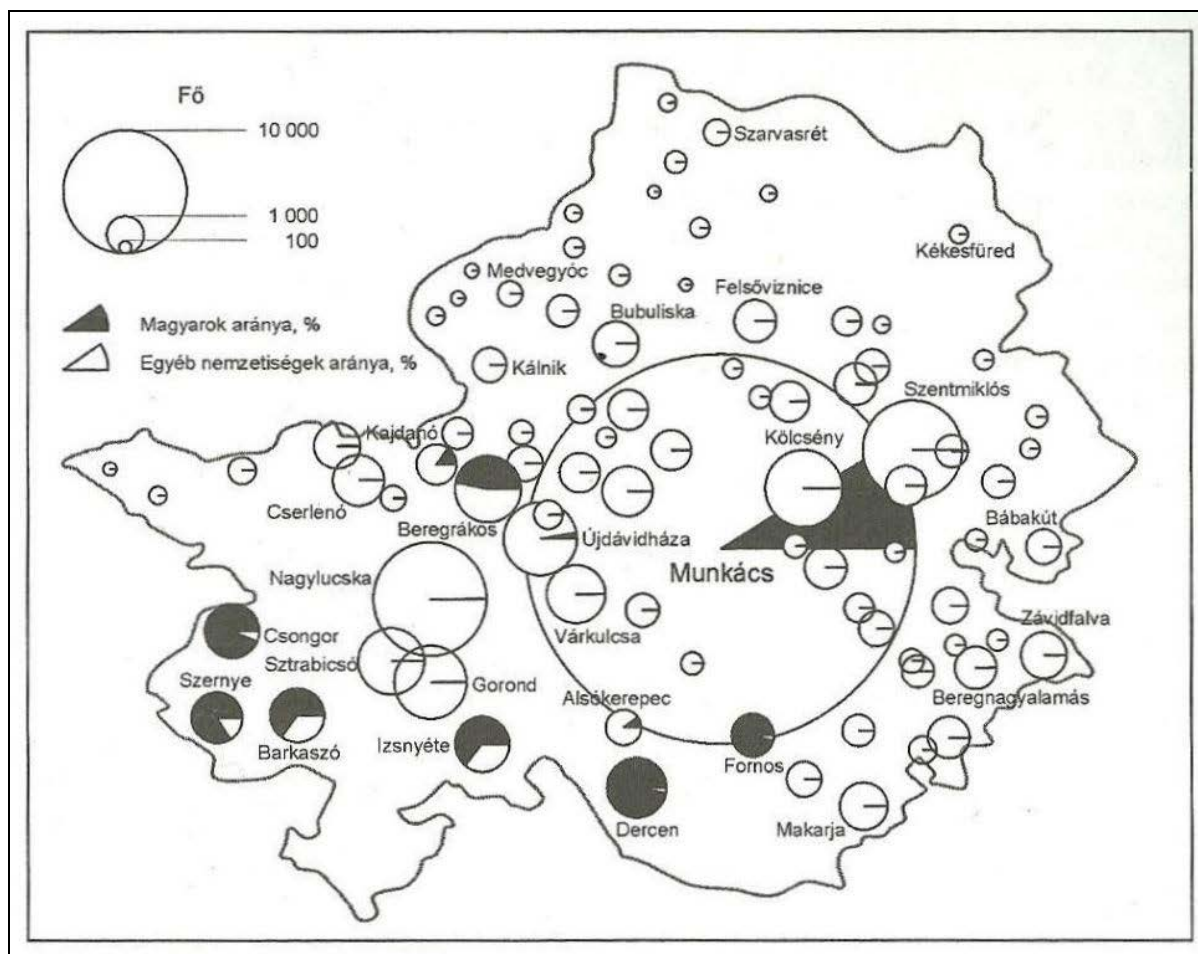
⁴ BÁNLAKY PÁL – KEVY BEA 1999: 23-29.

⁵ KOHN, MELVIN L. 1969: 11.

⁶ G. FEKETE ÉVA – SOLYMÁRI GÁBOR 2004. 1-2., 32-78.

⁷ BORDIEU, PIERRE 1997. 150.

Kárpátalján a magyarság döntő többsége a magyar határ közelében, nagyjából az Ungvár, Császlóc, Csongor, Izsnyéte, Dercen, Beregújfalú, Salánk, Fancsika, Csepe, Feketeardó, Gyula behatárolt területén él, illetve szigetekben és diaszpórában, elsősorban a Felső-Tiszavidéken. ⁸ (Lásd: 1. kép)

1. kép A Munkácsi járás települései a magyar népesség arányának feltüntetésével, 2001. ⁹

Izsnyéte túlnyomórészt magyarok által lakott rurális település, a mai lakosság nagyjából 70%-a (1618 fő) magyar. A magyar lakosságon kívül az ukrán, ruszin etnikum képviseli a megmaradó 30% (642 fő) nagy részét. Meg kell említeni, hogy a két meghatározó etnikum mellett a peremhelyzetben élő, szegregált cigány közösség ugyan kis lélekszámával, de a falu

⁸ S. BENEDEK ANDRÁS 1994: 9-59.

⁹ MOLNÁR JÓZSEF – MOLNÁR D. ISTVÁN 2005. Lásd még: S. BENEDEK ANDRÁS 1994: 129.

harmadik fontosabb etnikai csoportját alkotja. „*A falu egy önálló közigazgatási központú helység, 2200 körüli lakossal*”,¹⁰ amelynek 2/3-át a magyar lakosság alkotja. A település bürokratikus szellemi elitje az ukrán etnikum tagjai közül verbuválódik, mivel ukrán nemzetiségű a falu polgármesternője, a bíró és a helyi orvosnő is.

4. Ukrán és magyar megélhetési stratégiák

Izsnyéte háztartásainak legfontosabb jövedelemforrásai jelenleg a következők:

- I. Nyugdíj
- II. Külföldi munkavállalás
- III. Állami munka
- IV. Magánvállalkozás, kereskedelem

I. Nyugdíj: Izsnyétén az idős generáció erős társadalmi súllyal rendelkezik, szinte minden háztartásban élnek nyugdíjasok, akik rendelkeznek fix jövedelemforrással.

II. Külföldi munkavállalás: Ukrajna jelenlegi súlyos gazdasági válsága, az ebből következő nagyarányú munkanélküliség, valamint a még betölthető állami munkahelyek alacsony munkabére miatt számos fiatal ukrán és magyar helyi lakos hagyja el otthonát, hogy külföldön vállaljon munkát. Meglehet ezen kívül szociokulturális okok is állnak a háttérben, az idősök tekintélyelvűsége okán, hiszen a fiatal generáció számára egyfajta kényszert jelent a szántóföldeken való munkavégzés. Szinte minden háztartásból találunk minimum egy olyan személyt, aki külföldön dolgozik, hiszen helyben nincs, vagy a közelben is csak kevésbé akad munkalehetőség.

III. Állami munka: Az állami szférához tartozó munkahelyek leginkább az urbánus területekre korlátozódnak, adott esetben Munkács, Beregszász és Ungvár a meghatározó munkahelyi

¹⁰ NÉMETH ADÉL 1991: 12-67.

központok. Ezeket a munkapozíciókat leginkább az ipari szektorban töltik be, Munkácson számos izsnyétei a Flextronics kábel – és autóalkatrészt gyártó üzemben dolgozik.

IV. Magánvállalkozás, kereskedelem: A magánvállalkozók fő területe Izsnyétén a kereskedelem. Az egyéni vállalkozók élelmiszerboltokat üzemeltetnek, amelyekben az általuk megtermelt zöldségeket és a közeli ukrán, vagy magyar városokból importált élelmiszereket, ruhákat és egyéb árucikkeket értékesítik. A fóliás virágháznak bizonyos modern gazdasági hatásoknak köszönhetően felértékelődik a szerepe, a benne termesztett növényeket szintén egyéni vállalkozók boltjában, vagy ritkább esetben a munkácsi piacon adják el. A kis - és középvállalkozó termelők termékefeleslege – saját fogyasztáson felüli –, viszonteladók útján jut el a fogyasztókhoz.

A falu minden lakosának megélhetését meghatározza és minden családi háztartás önelátásának alapját képezi a mezőgazdasági munkából és a háztáji munkából származó mellékes, mégis állandó jövedelemforrás.

5. Mezőgazdaság

A munkácsi járásban fontos szerepet tölt be a mezőgazdaság, elsősorban a térség délnyugati, síksági részében, ahol 36 ezer hektár szántóföld található. Legnagyobb vetésterülete a búzának, a kukoricának, az egyéb szemeseknek és a takarmánynövényeknek van,¹¹ ezért Izsnyétén is ezekre a terményekre fektetik leginkább a hangsúlyt a gazdaságok. A kérdőíves adatok szerint a település 113 háztartásából 84 háztartás rendelkezik saját földterülettel, ebből 36 háztartásnak származik jövedelme is a földművelésből. A lakosok körében a saját földek mérete meglehetősen eltérő nagyságú, ez a kvalitatív és kvantitatív adatok összevetéséből is kirajzolódott, ahol a legkisebb földterület 0,06 hektár, míg a legnagyobb 8,4 hektár méretű. Az állami redisztribúció során, a kolhoz földterületeinek kiosztásakor eltérő nagyságban határozták meg a helyieknek visszajuttatott földterület nagyságát: „*Akik ott dolgoztak, mindenki kapott hektárokat. Itt például 50 szotekot kaptak, amott lehetett 1 hektárt kapni.*”¹² – említi a kolhozban dolgozók földszerzé-

¹¹ BARANYI BÉLA 2009: 11-110.

¹² Adatközlő: 59 éves nő, Izsnyéte

séről egy 59 éves magyar nő. Jellemző, hogy egy izsnyétei gazda saját földje tagosítatlan, külön parcellákban található meg a falu melletti szántóterületeken.

Mivel a kiosztott földek tulajdonosai közül már sokan nem élnek, az öröklés értelmében gyerekeik, közeli rokonaik között darabolódtak fel a birtokok. A földeken a legelterjedtebb növény a kukorica, – helyi szóhasználatban tengeri – a búza, az árpa, a zab és egyéb szemes termények. Egy 71 éves magyar nő így vélekedik az idei kukoricatermésről: „... *a kukorica az sikerült, csak ilyen kis rövid csövek lettek, mert ez a korai volt, most onnan hozták Magyarországról ilyen csávázott szeműt.*”¹³ A családi házak kertjében termesztett zöldségek közül leginkább a paradicsom és a burgonya termesztése dominál.

„*Az állattenyésztés fő ága a tejtermelő szarvasmarhatartás és a sertés- és baromfitenyésztés, ezeket nagyrészt háztáji kisgazdaságok végzik.*”¹⁴ Egy jól informált, figyelmes adatközlő szerint Izsnyétén az ukránok nagyobb hasznot látnak a sertésenyésztésben, ellenben a magyarokkal, akik inkább kertművelésben látják az anyagi vonzatot: „*Hát ők is nevelnek, tartanak fiasokat akkor ízélnek... Mondjuk ők a izébe, a hogy hijákba nem nagyon foglalkoznak ilyesmivel, hogy zöldséget nem nagyon termelnek, inkább disznókat nevelnek.*”¹⁵

6. Családi vállalkozás

A rokonsági hálónak három alapvető funkcióját emelhetjük ki:

- I. a család mint a gazdasági struktúra működtetője
- II. a család mint a biztonság értéke
- III. a család mint visszatartó erő

A mezőgazdasági termelésnél a magyarok nagycsaládos formációban dolgoznak. A családtagok, közeli rokonok számára végzett kölcsönös munka az egymás iránti szolidaritást fejezi ki. Erről így vélekedik az ukrán, volt kolhozvezető helyettes: „*Hát a földeken a magyarok már jobban dolgoznak, az ukránok még majdnem, abbahagyták az izét, csak a magyarok-*

¹³ Adatközlő: 71 éves nő, Izsnyéte

¹⁴ BARANYI BÉLA 2009: 11-110.

¹⁵ Adatközlő: 50 éves férfi, Izsnyéte

*nak mennek a sok rokon, egymásnak segíteni, nálunk nem megyen az ukránoknak. Nálunk, csak ha kell egy zsákot felemelni, ezért pénzt fizessen. Olyan munkaszokás nincs, meg segítenek. Amikor volt, hogy házat húztunk felfele az egész rokonság, jött segíteni egymásnak.”*¹⁶ A magyaroknál kifejezetten erős a családtagokért érzett felelősségtudat, amely értékrendjükben mindig kiemelt helyet tölt be. Munkaerőkölcsükben a család a biztonság értékeként jelenik meg. Értékrendjük értékfelosztásában, amelyet Hoppál Mihály elemez, a biztonság minden szinten fontos érték. Ez a fajta biztonság, vagy annak hiánya meglehetősen stabil eleme az identitásnak és az értékrendnek. Az értékvizsgálatok tanúsága szerint értékrendünknek ez az egyik legközpontibb eleme.¹⁷ Mivel a magyaroknál nem csak a nagycsaládos formációban végzett munka, hanem a kizárólag rokonsági körben való ünneplés is jellemző, azt mondhatjuk, hogy náluk az értékrend ezen értékei stabilak.

A kolhozföldek kiosztását követően elsősorban azok a családok kapták vissza földjeiket, akik már korábban is rendelkeztek vele, így a nyugdíjasok társadalmi súlya, valamint családban betöltött tekintélye a mai napig fennmaradt. *„Bizonyos fokú kontinuitást lehet felfedezni a szülők és a nagyszülők korábbi társadalmi és gazdasági helyzetete, valamint az intenzív gazdálkodásra való mai törekvés között.”*¹⁸ A tekintélyelvűség, a szülők és nagyszülők iránt érzett tisztelet és felelősségtudat a fiatal generációnál a mezőgazdasági munkavégzésben való segítségnyújtást is szorgalmazza. Ugyanakkor magyarázatot ad arra a jelenségre is, miszerint több fiatalok szorul ki ebből a gazdasági irányításból és helyette más területeken próbál nagyobb felelősségű, esetlegesen irányító szerepet betölteni a munkamegosztás struktúrájában. A rokoni kapcsolatok tehát, mivel a lokalitáshoz kötődnek, egyfajta visszatartó erőként is hatnak a fiatalok számára.

7. Gazdálkodói habitus

A gazdálkodói habitusok etnikus vonatkozásainak vizsgálatánál elsősorban a munkához való viszonyulásban találni szignifikáns eltéréseket magyarok és ukránok között. *„Az etnicitás a kü-*

¹⁶ Adatközlő: 62 éves nő, Izsnyéte

¹⁷ HOPPÁL MIHÁLY – SZECSKÓ TAMÁS 1987: 11-22.

¹⁸ KOTICS JÓZSEF 2001: 33.

lönbözőség kultusza. Az etnicitás fogalma mentálisbeli változást is jelez. Olyan mentalitásra utal, amely eltér az államalkotó népétől.”¹⁹ Ennek tekintetében a magyarok szigorú munkamorálja emelhető ki, hiszen a magyar paraszti értékrend kialakulásában a munkához való viszonyulás elsőrendű helyen áll. A múltbeli parasztgyermek előtt a kötelességteljesítés úgy jelentkezett, mint a létfeltételekből következő szükségszerűség, alternatíva nélküli erkölcsi norma.²⁰

Az ukránok és magyarok egyaránt úgy tartják a faluban, hogy a magyarok értékrendjében a megbízhatóság és a szorgalom, mint erkölcsi erények dominálnak a leginkább. A magyarok így tesznek tanúbizonyságot erről: *„Hát kicsit különbözik. Azért a magyarok megbízhatóbbak, mint az ukránok.”*²¹ vagy: *„Annyi, hogy a magyarok szorgalmasabbak. Még most is különbség van.”*²² Ukrán oldalon azonos az álláspont: *„Igen, igen, különbözik. A magyarok munkásabbak is, meg szorgalmasabbak is, mint az ukránok. Az ukránok már csak szeretnének, nem annyira odaadással dolgozni, könnyebb munkát akarnának, oszt könnyebben akarnának élni, mint a magyarok. Egyszerűbben akarnának élni, mint a magyarok. A fiúk is itt, ha kell valamit nekem dolgozni, a magyar végről hívom a fiúkat. Jobban eljönnek, mikor aratás van, vagy szénapakolás, mert mi nem tudunk annyit, inkább onnan hívok, mint ukránokat.”*²³

A szántóföldhöz való eltérő viszonyulás is egyfajta habitusbeli különbözőségekre utal a két etnikum között. A magyarok semmilyen körülmények között nem hagyják parlagon földjüket, számunkra a föld presztízssértékkal bír. Ha már nincs, aki intenzíven művelje földjüket, minden esetben bérbe adják más gazdának. Az ukránok ezzel ellentétben érdektelenséget anúsítanak földjükkel szemben, hiszen a település mellett számos ukrán tulajdonban lévő szántóföld áll parlagon, elhanyagolt állapotban. A téma kapcsán meglehetősen határozottan vélekedik a 62 éves, ukrán nemzetiségű nő, aki anno vezetőhelyettes volt a kolhozban: *„A magyaroknak a földek jobban meg vannak művelve, nem sajnálják, meg többen is dolgoznak. Az orosz végen több pusztán áll, több föld van pusztán, a tehén az állatok is magyar végen több van, több van, az ukránoknál több van pusztán a földek.”*²⁴

¹⁹ KEMÉNYFI RÓBERT 2004: 51.

²⁰ NAGY OLGA 1989. 24-26.

²¹ Adatközlő: 50 éves férfi, Izsnyéte

²² Adatközlő: 61 éves nő, Izsnyéte

²³ Adatközlő: 62 éves nő, Izsnyéte

²⁴ Adatközlő: 62 éves nő, Izsnyéte

Mivel az egész földterület bevetése számos család alacsony jövedelmi státuszához mérten drága vállalkozás, előnyösebb, ha a magyar gazda inkább kiadja bérbe a földjét, hiszen bérleti díj gyanánt pénzhez, vagy terményhez jut, földje pedig nem marad kihasználatlanul. A magyaroknál a földhöz való ragaszkodás a paraszti, hagyományőrző értékrend generációról generációra átöröklődő, fennmaradó eleme, amely a vagyont, a biztonságot, a presztízst szimbolizálja, ezzel ellentétben az ukrán gazdáknál nem érzékelhető ez a fajta földjükhez való erős kötődés.

8. Tradíció és innováció

A tradicionális hagyományt a földhöz való viszony jellemzi leginkább. A földhöz és vele együtt a mezőgazdasági munkához való kötődés egy generációról generációra átadott hagyomány, amely az izsnyétei közösség lokális értékrendjének alapját képezi. A föld státuszszimbólumként is funkcionál, hiszen aki nagyobb földterülettel rendelkezik, annak nagyobb a presztízse is. Izsnyétén nagy földterületek a farmergazdák tulajdonában állnak, így ők töltik be gazdasági aspektusból a település legmagasabb szintű státuszát. A magyarok esetében kifejezetten erős viszonyról beszélhetünk a földdel és a mezőgazdasági munkával való relációban.

A tradicionális hagyomány másik fontos eleme a rokoni kapcsolatok fenntartása és ápolása. Hagyományőrző magyar családoknál ez igen nagyfokú, viszont minél inkább áthatja őket a polgári mentalitás és közel kerülnek a polgári, ezen belül a modern városi kultúrához, annál jobban halványul ez az érzés. Ez a városiasodás, városi értékekhez való egyre erősebb kötődés a magyarok értékrendjében egyre határozottabban jelenik meg. A II. világháborút követő időszakban a nagy gazdasági veszteségek és a szegénység miatt szinte elképzelhetetlen lett volna a modernizációs folyamat megindítása úgy, mint Nyugat-Európában. Az ukrán gazdaság az 1950-es években szovjet mintára épült, amely minta számos ma is működő ukrán kisgazdaságba integrálódott. Innovatív megoldásokkal leginkább magyar fiatalok mezőgazdasági gépparkjaiban találkozhatunk. Az új, egyre korszerűbb mezőgazdasági gépek beszerzése elindított egyfajta intenzív technológiai megújulást.

9. Gazdasági kapcsolatok

A földek újraelosztásának időszakában, a korábban stabil közösségi munkák funkciójukat veszítették, a kölcsönös munkavégzések pedig a családi és a szomszédsági kapcsolatok szintjére redukálódtak. Ezzel párhuzamban kialakult egy olyan gazdasági mentalitás is, amely figyelmet fordít az újszerű megoldásokra a gazdaságban, valamint kiépültek azok a hálózatok, amelyekben a tagok kicserélhetik egymással az új technológiák létrehozása, illetve felhasználása során felhalmozott tapasztalataikat.

Ukrán és magyar gazda között is gyakori a kölcsönös segítségnyújtás. Jó példa erre egymás gépének megjavításában való részvétel, vagy a tapasztalt idősek gyakorlati tanításai a fiatalabb generáció számára. Ezt mutatja az alábbi interjúrészlet is: *„Hát a földeken, traktorral jár egyik is, másik is, oszt ott valami elromlik, vagy valami, oszt akkor ilyen barátok, hogy segít egyik a másiknak, vagy elkéri az egyik a másiktól, ha nincsen neki ekéje, vagy nincs ez vagy az, akkor add ide, oszt akkor így.”*²⁵ Amelyik családban nincs traktor, vagy más szükséges mezőgazdasági gép a nagyobb területek megművelésére, ott a közeli ismerősök, barátok, vagy szomszédok traktorjai segítik a munkavégzést. A viszonylag kevés kapcsolati tőkével bíró idősek, akik esetében már csak a hagyományos, kézi munkavégzésről beszélhetünk, sokszor egy közösen meghatározott munkadíj fejében traktorossal végeztetik el az idénymunkákat.

Számos esetben alakulnak ki munkakapcsolatok etnikumok között a földművelés révén. A magyar interjúalanyok határozottan állították, hogy az ukránok segítségével főképp elméleti szinten valósul meg, mivel a tapasztalt idős gazdák hasznos tanácsokkal látják el a fiatal gazdákat: *„Hát most is hallottam éppen a fiamat, hogy beszélt ott telefonon. – Éppen most beszéltem – azt mondja – az ukrán bácsival, akit mondok. Most azt mondja: - Ne vessél oda földet, mert forgó van, hát az nagyon kiszívja a földeket. Úgyhogy egymásnak tanácsot adnak, aki ilyen idősebb, az a fiatalabbnak megmagyarázza, hogy hogyan kell.”*²⁶ Az ukránok inkább a magyarok munkaerejére számítanak, ha nagyobb volumenű munkába kezdenek, ez arra utal, hogy a hatékony munkavégzést jobbra a magyaroknak tulajdonítják.

Megjelenik tehát egyfajta *„komplementarizáció, amely nem a szembenállásra épül”*²⁷ az etnikumok között, hanem egymás segítésére, egymás előnyös oldalainak kihasználására,

²⁵ Adatközlő: 71 éves nő, Izsnyéte

²⁶ Adatközlő: 71 éves nő, Izsnyéte

²⁷ BICZÓ GÁBOR 2013. 50.

kölcsönös kommunikatív és gyakorlati munkavégzésre. A mintakövetésnél meghatározó a másik tudásának elismerése, a segítségért nyújtott hála, függetlenül az etnikus különbözőségektől. A segítség viszonzásának módja igen változatos formákat mutat. Ez egyfajta munkacsere folyamatként írható le. Erre példa egy 59 éves magyar nő férjének beszámolója: *„Nekünk nincsen traktor. De van a rokonságba és jönnek segíteni. Mást meg én adok. Nem pénzt, hanem mit tudom én. Például a gázolajat meg kell venni (felemeli a hangját) a traktorba, ilyesmik.”*²⁸

Megállapíthatjuk tehát, hogy bár a kolhozrendszer erős gazdasági kapcsolataitól eltérőek a mai viszonyok, de az a szimbiózis, ami ma a gazdák között fennáll, erősíti az etnikai kapcsolatokat, illetve javítja a háztáji kisgazdaságok működőképességét, és felgyorsítja az innovációt. Az „összekötő” kapcsolatok közé sorolhatjuk ezt a típust, amely kapcsolatokat, mint láthattuk *„átnyúlhatnak a társadalmi csoportokon, és elsősorban a távolabbi barátokhoz, ismerősökhöz, kollegákhoz fűző kötelekeket jelentik. Az ilyen kapcsolatok révén egy csoport tagjai hozzáférhetnek más csoportok forrásaihoz, így, még ha nem is deklaráltan, de fontos funkciójuk az egyén boldogulásának.”*²⁹

10. Migrációs gyakorlatok

Mindenekelőtt érdemes megvizsgálni, milyen folyamatok játszódtak le lokális és globális szinten, ami a külföldi munkavállalást, mint jövedelemszerző tevékenységet felértékelte a helyiek körében.

A szovjet-szocialista érában a Kárpátokon túli területen a belső irányú migráció volt a jellemző. A Szovjetunió belső területeiről oroszokat, ukránokat telepítettek be Kárpátaljára. A kolhozokba kényszerített, sokszor a földjüktől megfosztott kárpátaljai őslakosok, köztük magyarok is, gyakran vállaltak idénymunkát oroszországi és ukrainai építkezéseken, kolhozokban. Az idénymunka során a kárpátaljaiak otthoni jövedelmük többszörösét keresték meg.³⁰ *„Kárpátaljára ugyanakkor a Kárpátokon túlról irányítottak szakembereket. Így fordulhat elő, hogy a volt Szovjetunió mindegyik utódállamában él kisebb-nagyobb magyar közösség, s ezzel*

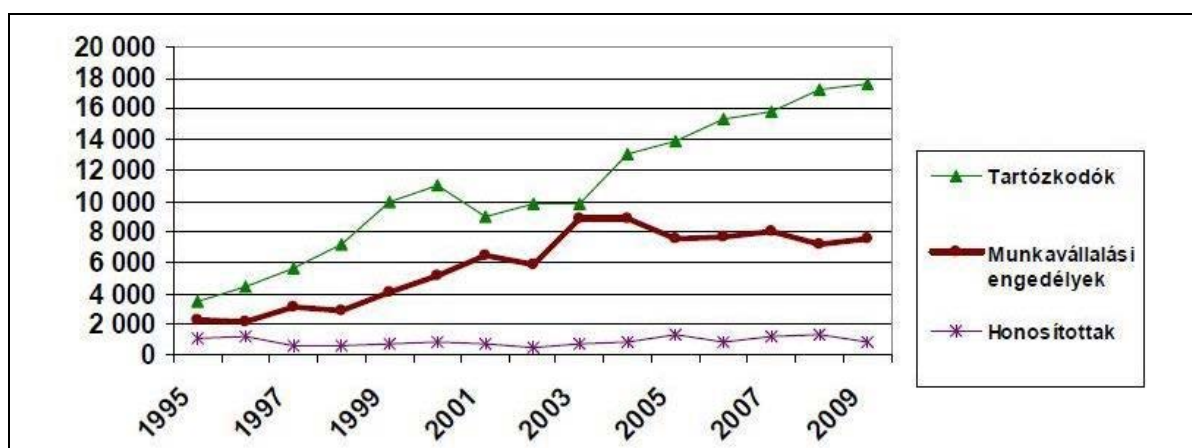
²⁸ Adatközlő: 59 éves nő férje, Izsnyéte

²⁹ PUTNAM, ROBERT D. 2000: 33., NARAYAN, DEEPA 1999: 5., WOOLCOCK, MICHAEL 2001: 11-17.

³⁰ POPOVICS TIBOR MIKLÓS 1994: 28-29.

magyarázható a grúz, örmény, tadzsik, kazah, türkmén, észt nemzetiségűek felbukkanása is Kárpátalján 1945 után.”³¹ Mindezzel a hatalomnak az volt a célja, hogy a nemzetiségileg homogén társadalmat felbomlassza.

Kárpátalján két jelentős migrációs hullám zajlott le. Az első hullám a külső területekről Kárpátaljára bevándorló oroszok és ukránok migrációja volt, amellyel párhuzamosan zajlott a kárpátaljai őslakosok orosz és ukrán területek felé vándorlása. Második hullámként a különböző népek szakembereinek immigrációját, – ha a Szovjetunió belül nézzük transzmigrációja – tekinthetjük, amely a második világháborút követően vált meghatározó jelenséggé. Később, 1995-től kezdődően megnőtt a Magyarországon letelepülő kárpátaljai lakosok száma is, a munkavállalási szándékkal Magyarországra vándorlás tendenciájának növekedése pedig az 1999-es évtől szembetűnő. (Lásd: 2. kép)

2. kép Magyarországon tartózkodó, honosított, ill munkavállalási engedéllyel rendelkező ukrán állampolgárok³²

Az első hullámból, a kárpátaljai lakosok migrációja emelhető ki, akik leginkább Oroszországot tűzték ki célállomásuknak. Ezek a migrációs folyamatok Izсныéte lakosságának szerkezetét is nagymértékben átformálták, főleg ha az utóbbi évek külföldi munkavállalás céljából történő migrációs folyamatait vizsgáljuk meg. „A migrációs ráta értékei 2007-ben mind Munkácson, úgy a járásban is magasak voltak. A betelepülők aránya Munkácson 20,1, a

³¹ GABÓDA BÉLA 2003: 71-99.

³² www.ukrcensus.gov.ua A letöltés ideje: 2017. X. 25.

*kitelepülőké 15,8% volt, de a járásban is élénk volt a vándormozgalom, 10,4 és 8,5%-os értékekkel. A járásban 1,9%-os pozitív migrációs mérlegről beszélhetünk.”*³³

A 2012-es, modern állapotokat rögzítő kérdőíves felmérés adataiból kirajzolódik, hogy a vizsgált 113 személy (5,3 %) közül 38-an jártak már külföldön korábban, ebből 36-an Magyarországon, ketten Oroszországban és egyetlen személy Romániában. A külföldre utazás célja elsődlegesen 17 személy esetében rokonlátogatás volt, 6-an munkavállalás, 5-en hivatalos ügyintézés, 3-an üdülés, 3-an vásárlás céljából, továbbá 1 személy továbbtanulni, míg 3-an egyéb okból utaztak külföldre. Mivel az adatközlők kevés esetben voltak fiatalok, és mint ismeretes, inkább a fiatal korosztály hajlik a külföldi migrációra, fontos megemlíteni, hogy a vizsgált 113 háztartásból 84 esetében vannak olyan családtagok – leginkább a válaszadók gyermekeinek generációjában –, akik a megkérdezés időpontjában is külföldön tartózkodtak, legtöbb esetben feltehetően munkavállalás céljából.

11. Migrációs eltérések

A mobilizáció kérdéskörét öt lényeges szempont alapján vizsgáltam. Ezek a következők:

I. Az etnikumok migrációs indítékai: Mindkét etnikum elsődlegesen a jövedelemszerzés miatt vándorol külföldre, bár az utóbbi időkben megnőtt a szerepe a továbbtanulási lehetőségek kiaknázásának is külföldön.

II. Az etnikumok nemileg elkülönülő munkaformái: Míg az ukrán férfiak főleg építkezésekre mennek, addig az ukrán nők változatos női feladatköröket látnak el, például varrodákban dolgoznak, vagy dajkának állnak. A magyar férfiak szintén építkezéseken, leginkább kőműves munkáknál bizonyítják rátermettségüket, a magyar nők viszont mezőgazdasági, azaz szezonmunkáknál jeleskednek.

III. Nemek között eltérő migrációs hajlandóság: A vizsgált etnikumokra egyaránt jellemző, hogy elsősorban a férfiak körében figyelhető meg a migrációs hajlam, a nők a legtöbb esetben

³³ BARANYI BÉLA 2009: 11-110.

a tipikus háziasszony szerepét töltik be, azaz háztartást látnak el és gyermeket nevelnek. A nők migrációs hajlandósága az egyedülállóság, vagy a reménytelen munkakeresés okán erősödik fel, bár a faluban kevésbé jellemző a női migrációs hajlam.

IV. A célterület kiválasztásának eltérései: Az ukrán férfiak szinte minden esetben Oroszországba, Moszkva közeli területekre mennek munkát vállalni, az ukrán nőknél Oroszország és Lengyelország a leggyakoribb munkavállalási célterület. Amíg a magyar férfiak egyaránt mennek Oroszországba és Magyarországra is, addig a magyar nők kizárólag csak Magyarországon próbálnak szerencsét.

V. Generációs eltérések a migrációs gyakorlatban: A külföldi munkavállalás motivációja elsősorban a fiatal, aktív korosztályban erős „*A mobilizáció összeköthető a modernizációval. Modern értékek képviselői tisztában vannak vele, hogy több lehetőség adott számukra a nagyvilágban, ezért útnak indulnak.*”³⁴ Az idősebbeknél ez a terület inkább már kényszermunkaként jelenik meg.

Meglehetősen szembetűnő jelenség, leginkább a munkavállalási célterület kiválasztásánál a nemzeti identitás felerősödése, hiszen az ukrán etnikum egyértelműen a szláv nyelvterületek felé, a posztoszocialista területeken vállal munkát, míg a magyarok inkább Magyarországon, bár náluk egyaránt jellemző az oroszországi munkavállalás is. Ebben az esetben nemzeti értékrendről beszélhetünk, amely hatást gyakorol a migrációs hajlandóságra.

12. Összefoglalás

Míg a térbeli elhelyezkedés tekintetében a magyar és ukrán etnikum viszonyára az elkülönülés jellemző, addig a munkamegosztásban komplementaritás figyelhető meg, amely a munkavégzés során nem a szembenállásra épül.

A kolhoz felbomlásával a foglalkoztatás elképesztő mélységekbe zuhanásával egy időben beszűkültek azok a terek, amelyekben ukrán és magyar találkozhatott, együtt működhe-

³⁴ NIEDERMÜLLER PÉTER 2008: 63.

tett egymással, ezáltal nagymértékben alakultak át a kapcsolati hálók is. Míg a családtagok közötti viszonyokat „bonding”, tehát összetartó kapcsolatokként, addig a gazdák közötti viszonyokat „bridging”, tehát összekötő kapcsolatokként tarthatjuk számon, etnikai hovatartozástól, illetve területi elhelyezkedéstől függetlenül.

A kapcsolatháló vizsgálata egyértelművé teszi, hogy egy háztartás kapcsolati jellemzői és megélhetési módozatai szoros összefüggésben állnak egymással. Ennek okán a hipotézis egyik aspektusa tehát visszaigazolást nyert, hiszen mint nyilvánvalóvá vált, azok a háztartások rendelkeznek stabil megélhetési forrásokkal, amelyekben egyaránt léteznek szoros rokon, támogató kapcsolatok, illetve összekötő, társadalmi csoportokon átnyúló gazdasági, vagy üzleti kapcsolatok, ismeretségek, akárcsak az elemzett magyar nagycsaládi vállalkozás háztartása.

A kapcsolati hálók etnikai dimenzióban végzett elemzése kapcsán láthattuk, hogy a különböző tradíciójú és eltérő területen élő etnikai csoportok nem jellemezhetőek eltérő adaptációs stratégiákkal. A megélhetési formák és megélhetési stratégiák etnikus vonatkozásainak vizsgálatánál tehát bebizonyosodott az a feltevés is, miszerint nagymértékű divergencia nem mutatható ki az eltérő etnikumok között, hiszen többnyire azonos módon használják fel környezetük erőforrásait a munkavállalási lehetőségeik tekintetében.

A különbözőségek az eltérő értékrendekkel hozhatóak összefüggésbe, továbbá ezekben érhetőek a migrációs hajlandóság számos szempontjánál, így például a célország kiválasztásánál, ahol a magyarok mind Oroszország, mind Magyarország irányában vállalnak munkát az ukrán keleti orientációjával szemben, akik a posztszocialista országokból pozitív tapasztalataikkal hazatérve, nagy hatást gyakorolnak a magyar munkamigráció elköteleződésére is. Ugyanakkor a családi kötelek visszahúzó erőként hatnak a fiatalok migrációjára, jelentős mértékben változtatják meg a külföldi munkavállalás idejét, módját, helyzetét. A külföldi munkavállalás mindenképpen jövedelmező anyagi forrás az eltérő etnikumok számára, és a térségben jó formán egyetlen konstans módja a normális megélhetés biztosításának.

Irodalomjegyzék

BARANYI BÉLA (Szerk.):

- 2009 *Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói* 11. MTA. Regionális Kutatások Központja. Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest. 1-541.

BÁNLAKY PÁL – KEVY BEA

- 1999 *Falusi cigányok 1998. Élethelyzet, előítéletek, a „többiekhez” való viszony.* Szociális és Családügyi Minisztérium Család- Gyermekek- és Ifjúságvédelmi Főosztály. Budapest. 1-90.

BICZÓ GÁBOR

- 2013 *A Tövishát északi vegyes lakosságú színterének leírása. „Megvagyunk mi egymás mellett” Magyar-román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton.* In: BICZÓ GÁBOR – KOTICS JÓZSEF (Szerk.): ME. KVAI. és Csokonai Kiadó. Miskolc. 25-52.

BOHANNAN, PAUL – GLAZER, MARK (Szerk.):

- 2006 *Mérföldkövek a kulturális antropológiában.* Panem Kft. Budapest. 1-744.

BOURDIEU, PIERRE

- 1997 *The Forms of Capital. Education: Culture, Economy and Society.* In: A. HALSEY – H. LAUDER – P. BROWN – A. STUART WELLS (Eds.): University Press. Oxford. 1-848.

GABÓDA BÉLA

- 2003 *A kárpátaljai magyarság politikai szervezettsége és törekvései. Valóság.* XLVI. évfolyam 11. szám. Műhely. In: TÖKÉCZKI LÁSZLÓ (Főszerk.): 71-99.

G. FEKETE ÉVA – SOLYMÁRI GÁBOR

- 2004 *A szociális gazdaság kiépítésének esélye és feltételei az észak-magyarországi régióban.* Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek. I. évfolyam 2. szám. In: G. FEKETE ÉVA (Szerk.): MTA Regionális Kutatások Központja Észak-magyarországi Osztály. Bíbor Kiadó – REDON Nyomda és Kiadó. Pécs-Miskolc. 32-78.

HOPPÁL MIHÁLY – SZECSKŐ TAMÁS (Szerk.):

- 1987 *Értékek és változások I-II.* Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Budapest. 1-554.

KEMÉNYFI RÓBERT

- 2004 *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban: etnikai és felekezeti terek, kontaktzónák elemzési lehetőségei.* Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen, 352.

KOTICS JÓZSEF

- 2001 *Mások tekintetében.* A Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék Könyvei 4. Kiadja a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszéke. Miskolc. 1-89.

KULCSÁR KÁLMÁN

- 1986 *A modernizáció és a magyar társadalom.* Magvető Könyvkiadó. Budapest. 1-432.

NAGY OLGA

- 1989 *A törvény szorításában: Paraszti értékrend és magatartásformák.* Gondolat Kiadó. Budapest. 1-391.

NARAYAN, DEEPA

- 1999 *Bonds and Bridges: Social Capital and Poverty*. Policy Research Working Paper. 2167. World Bank. 5. <http://documents.worldbank.org/curated/en/989601468766526606/pdf/multi-page.pdf> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 26.

NÉMETH ADÉL

- 1991 *Kárpátalja*. Panoráma-Medicina Kiadó. Budapest. 1-151.

NIEDERMÜLLER PÉTER

- 2008 *Sokféle modernitás – A modernizáció stratégiai és modelljei a globális világban*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 1-286.

POPOVICS TIBOR MIKLÓS

- 1994 *Diplomás kárpátaljai magyarok diszkriminációja a szovjet totalitárius rendszerben. I-II*. Magyar Felsőoktatás. IV. évfolyam 7-9. szám. 28-29.

PUTNAM, ROBERT D.

- 2000 *Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster Paperbacks. New York – London – Toronto – Sydney. 1-544.

S. BENEDEK ANDRÁS

- 1994 *Kárpátalja története és kultúrtörténete*. Bereményi Könyvkiadó. Budapest. 1-128.

SOMLAI PÉTER (Szerk.):

- 1992 *Értékrendek és társadalmi kulturális változások*. ELTE Szociológiai Intézet. Budapest. 1-142.

SZUHAY PÉTER

- 1999 *Foglalkozási és megélhetési stratégiák a magyarországi cigányok körében.* A cigányok Magyarországon. In: Kemény István (Szerk.): MTA. Budapest.

WOOLCOCK, MICHAEL

- 2001 *The place of social capital in Understanding Social and Economic Outcomes.* In. *ISUMA Canadian Journal of Policy Research.* 2 (1). Lásd még: https://www.researchgate.net/profile/Michael_Woolcock2/publication/269576288_The_Place_of_Social_Capital_in_Understanding_Social_and_Economic_Outcome/links/57c77f6c08ae28c01d4f84ee.pdf Az oldal utolsó megtekintése: 2019. VIII. 26.

Képjegyzék

A MUNKÁCSI JÁRÁS TELEPÜLÉSEI A MAGYAR NÉPESSÉG ARÁNYÁNAK FELTÜNTETÉSÉVEL

- 2001 Lásd még: MOLNÁR JÓZSEF – MOLNÁR D. ISTVÁN: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatoktükrében.* A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa. Beregszász. 1-120., illetve S. BENEDEK ANDRÁS (Szerk.): *Kárpátalja története és kultúrtörténete.* Bereményi Könyvkiadó. Budapest. 129.

MAGYARORSZÁGON TARTÓZKODÓ, HONOSÍTOTT, ILL MUNKAVÁLLALÁSI ENGEDÉLLYEL RENDELKEZŐ UKRÁN ÁLLAMPOLGÁROK

- 2001 A 2001-es népszámlálás hivatalos honlapja. www.ukrcensus.gov.ua Az oldal utolsó megtekintése: 2017. X. 25.